

УДК 340.111.5 : 355.457 (477)
DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).313](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).313)

О. Б. Ганьба
кандидат юридичних наук,
докторант докторантури
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

НОВІ ВИДИ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМІ КРИТЕРІЇ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

Поява нових видів загроз і викликів у прикордонній сфері життєдіяльності нашої держави потребує реформації системи охорони та захисту державного кордону України, що вимагає докорінної модернізації нормативно-правової бази регламентації всіх видів правових відносин зазначеної сфери [1, с. 94].

Така модернізація нормативно-правової бази здійснюється на підставі положень норм Конституції України, в яких передбачений конкретний перелік діянь у вигляді обмежень або заборон, що посягають на інтереси людини, суспільства та держави у будь-яких сферах їхньої життєдіяльності. Зазначені заборони та обмеження в основному викладені у ст. 17, ст. 37, ст. 57, ст. 79, ст. 111, ст. 120, ст. 125, ст. 126, ст. 152 та ін. [2].

Правотворча діяльність з оновлення чинного законодавства щодо регламентації правових відносин у сфері прикордонної безпеки також ґрунтується на положеннях щойно викладених норм Конституції України. Однак анексія Криму, стан гібридної війни з Росією та окупація частини території Донбасу значно прискорили оновлення чинного законодавства сфери прикордонної безпеки України, правові норми якого нині закріплюють нові моделі правовідносин, що спонукають до формування сучасних правових зв'язків суб'єктів права, які відповідають кращим світовим стандартам.

Проблеми видів правових відносин та їх класифікації досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В.О. Білецький, І.А. Ісаєв, С.Д. Гусарев, М.С. Кельман, Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, В.М. Столбовий, Р.О. Халфіна, О.І. Харитонова, М.В. Цвік, Л.С. Явич та інші науковці.

Одним у працях вищезазначених та інших учених оминаються проблеми виникнення нових видів правових відносин і їх класифікації з урахуванням політичних, економічних, військових та інших реалій сьогодення, їх особливостей у вузьких сферах життєдіяльності держави, якою є поряд з іншими і сфера прикордонної безпеки України.

Метою статті є характеристика нових видів правових відносин у сфері прикордонної безпеки України та класифікація таких правовідносин за окремими авторськими критеріями.

Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність вирішення таких завдань, як:

- узагальнення нових публічно-правових відносин регулятивного, охоронного та захисного характеру у сфері прикордонної безпеки України;
- класифікація правових відносин у досліджуваній сфері за критерієм буття у часі;
- класифікація правовідносин у сфері прикордонної безпеки України залежно від стану втілення в життя змісту таких правових відносин.

До нових публічно-правових відносин регулятивного, охоронного та захисного характеру у сфері прикордонної безпеки України належать такі:

- 1) оперативно-розшукові відносини, якісна реалізація яких викликана потребою нарощення оперативного складника діяльності оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужби України);
- 2) військово-контролюючі міжнародні відносини, що викликані потребою здійснення спільного контролю у пунктах пропуску та спільного патрулювання з прикордонними органами суміжних держав Європейського Союзу та Республікою Молдова, проведенням спільних прикордонних операцій;
- 3) оперативно-безпекові службові відносини, що пов'язані з розширенням діяльності та розвитком підрозділів відомчої внутрішньої безпеки;
- 4) оперативно-військові антитерористичні відносини, що викликані виконанням плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом;
- 5) контрольні-біометричні правовідносини, що пов'язані з розвитком, посиленням і підвищенням ефективності біометричного контролю в пунктах пропуску;
- 6) військово-службові відносини підвищеної небезпеки, що пов'язані з оперативно-службовою діяльністю Краматорського, Лисичанського та Донецького прикордонних загонів з урахуванням екстремальних умов їхньої діяльності;
- 7) кримінально-процесуальні відносини, виникнення яких прогнозується відповідно до законодавчого наміру щодо надання найближчим часом функцій досудового слідства Держприкордонслужбі України за окремими статтями Кримінального кодексу України;

8) оперативно-службові відносини співробітництва Держприкордонслужби України з іншими правоохоронними органами на національному та міжнародному рівнях з приводу обміну оперативною інформацією та проведенням спільних оперативних заходів із протидії злочинності у національній та міжнародній прикордонних сферах;

9) кримінально-аналітичні відносини, виникнення яких викликано розвитком системи кримінального аналізу та потребою використання результатів зазначеного аналізу як доказів у кримінальному судочинстві;

10) інформаційно-аналітичні відносини, що викликані розвитком системи аналізу ризиків у Держприкордонслужбі України, потребою практичної імплементації у прикордонній службі спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків держав-членів ЄС (CIRAM 2.0) та практикою обміну відкритою знеособленою статистичною інформацією з приводу проведення спільного аналізу загроз на кордонах із суміжними державами;

11) кінологічні відносини, що пов'язані з потребою подальшої активізації діяльності кінологічних служб органів охорони державного кордону України, підготовкою фахівців-кінологів і службових собак, правового регулювання їхньої діяльності та використання. З цією метою постає потреба налагодження ліцензійних відносин щодо отримання органами охорони державного кордону ліцензій на право діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних і психотропних речовин у навчальних, кінологічних цілях тощо [3; 4; 5].

На наш погляд, заслуговує особливої уваги такий пропонований нами критерій класифікації правовідносин у досліджуваній сфері, як буття їх у часі. Згідно із зазначеним критерієм ми пропонуємо поділяти всі правовідносини на такі види:

1. Правові відносини, які наявні і реалізуються у теперішньому часі. Їх умовно можна назвати сучасними правовідносинами. Це ті відносини, що є. Вони являють собою головний вид правовідносин, оскільки наявні в сучасному правовому житті, а тому якість реалізації їх змісту безпосередньо впливає на якість та кінцеві результати правового регулювання. Їх цінність – у повторюваності, що дає можливість коригувати реалізацію таких правовідносин, удосконалювати їх зміст у межах дозволеного нормою. Оскільки норма права розрахована на багаторазове використання, то очевидно, що у повторюваних правовідносинах сфери прикордонної безпеки України фігурують одні і ті ж суб'єкти – військовослужбовці та працівники, що дає можливість їм самовдосконалюватися в аспекті набуття позитивного досвіду щодо навичок і умінь реалізації суб'єктивних юридичних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків, які втілюються у формі службових повноважень. І насамкінець, сучасні правовідносини можна уза-

гальнювати завдяки вивченню позитивної і негативної практики їх реалізації, що дає можливість поліпшувати їх теоретичні конструкції (моделі), закладені в зміст правових норм, а значить, удосконалювати механізм правового регулювання відповідної сфери загалом.

2. До другого виду правовідносин за цим критерієм ми пропонуємо віднести ті правовідносини, що мали місце у минулому часі, так звані ретроправовідносини. Це такі юридичні відносини, що вже відбулися, оскільки перейшли зі сфери буття в небуття, а тому в теперішньому часі вони не існують. До них можна віднести всі правовідносини, норми регулювання яких відмінені або замінені новими за змістом нормами, або вийшов термін їх дії (тимчасових норм) тощо. Вони вже не повторюються, а тим більше не виникають, оскільки відсутні норми та юридичні факти, що містилися у їх гіпотезах, які викликали їх виникнення, трансформацію та припинення. Проте ретроправовідносини мають неабияке теоретичне та практичне значення, адже вони сприяють дослідженню правореалізаційної практики минулих часів, виявленню її позитивних і негативних сторін, щоб не повторювати помилок минулого в теперішньому та майбутньому часі. Такі дослідження стають у нагоді правотворчим суб'єктам під час розробки проєктів нових нормативно-правових актів у будь-яких сферах правового регулювання та й у сфері прикордонної безпеки держави також.

3. Прогнозовані правовідносини (ті, що матимуть місце в майбутньому). Виникнення та реалізація таких відносин прогнозується та спрямовується свідомістю правотворчих органів у майбутнє. Вони знаходять своє відображення у прогностичних нормах нормативно-правових актів, в яких наголошується на необхідності їх розвитку як вкрай бажаних, потрібних для регулювання відносин у сфері прикордонної безпеки. Прикладом можуть служити приписи нових відомчих нормативно-правових актів регулювання відносин у сфері прикордонної безпеки України. Так, з метою реалізації заходів гендерної політики в системі діяльності Держприкордонслужби України утворено службу гендерної рівності, а в Адміністрації Державної прикордонної служби України введено посаду помічника Голови служби з питань гендерної рівності, що сприятиме розвитку гендерних правовідносин [4]. Інший приклад: одне із задекларованих завдань Стратегії національної безпеки України зобов'язує державу вдосконалювати та розвивати відповідно до стандартів НАТО систему управління захищених телекомунікацій, розвідки, радіоелектронної боротьби, отримання оперативного доступу до даних аерокосмічної розвідки, що також сприятиме розвитку змістовно нових правовідносин кібербезпеки, викликаних потребами сьогодення [6].

Сприяє розвитку прогностичних правових відносин, пов'язаних з майбутнім членством України у Європейському Союзі та НАТО, і п. 11 ст. 116 Конституції України, згідно з яким на Кабінет Міністрів України покладено обов'язок забезпечення реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [2, ст. 116; 7].

Окрім викладеного критерію та породжуваних ним видів правовідносин, щойно охарактеризованих нами, пропонуємо ще й такий критерій поділу правовідносин у досліджуваній нами сфері, як залежно від стану втіленості в життя змісту правовідносин. Згідно із зазначеним критерієм пропонуємо поділяти правові відносини на абстрактно-теоретичні та конкретні (реальні).

До абстрактно-теоретичних варто віднести нереалізовані правовідносини, ті, які існують поки що у вигляді теоретичної конструкції, абстрактної моделі, в якій втілюється лише задум правотворчого органу. Змодельовані, але не реалізовані правовідносини відображають лише статичну сторону буття права. Як зазначає Р.О. Халфіна, норма права, створюючи модель правовідносин, може втілитися в ній тільки головні, типові його риси. Реальні правовідносини значно багатші від моделі. У процесі реалізації норми у правовідносинах виявляється її відповідність конкретним умовам, суспільним потребам, меті правового регулювання тощо [8, с. 35].

Конкретні або реальні правовідносини згідно з нашим критерієм поділу – це правовідносини, зміст яких втілений або втілюється в реальне життя їх учасниками. У таких правовідносинах знаходить своє відображення динамічна сторона буття права. Реалізовані правовідносини конкретними суб'єктами Держприкордонслужби України в конкретних службових ситуаціях сприяють виконанню регулятивної або охоронної функції права, втіленню в життя мети його соціального призначення. Адже право ніщо, якщо його норми не знаходять своєї реалізації в будь-якій діяльності людей і створюваних ними організацій у конкретних суспільних відносинах. Не можна до кінця зрозуміти право, якщо відвернутися від механізму його реалізації в житті суспільства, – наголошує відомий радянський правознавець Л.С. Явич [9, с. 201].

Інший зарубіжний учений І.А. Ісаєв акцентує увагу на тому, що таємний зміст закону полягає у встановленні порядку, проте його істинною реалізацією є не норма, а правовідносини, адже норма – словесна, а правовідносини – реальні [10, с. 460].

Конкретними (реальними) яскраво вираженими правовідносинами у публічній сфері є насамперед охоронні та захисні, оскільки саме в них точно визначені їх учасники [11, с. 68].

Отже, узагальнення вищевикладеного матеріалу дає можливість зробити такі **висновки**:

– новими публічно-правовими відносинами регулятивного, охоронного та захисного характеру у сфері прикордонної безпеки України є: оперативно-розшукові, військово-контролюючі міжнародні, оперативно-безпекові службові відносини, оперативно-військові антитерористичні відносини, контрольно-біометричні, військово-службові відносини підвищеної небезпеки, кримінально-процесуальні, оперативно-службові відносини співробітництва Держприкордонслужби України, кримінально-аналітичні, інформаційно-аналітичні, кінологічні відносини тощо;

– з урахуванням критерію буття всіх правовідносин у часі пропонуємо їх поділяти на такі види: 1) правові відносини, які наявні і реалізуються у теперішньому часі (сучасні правовідносини); 2) правовідносини, що мали місце у минулому часі (ретроправовідносини); 3) правові відносини, що матимуть місце у майбутньому (прогнозовані правовідносини);

– залежно від стану втілення в життя змісту правовідносин пропонуємо їх поділяти на абстрактно-теоретичні та конкретні (реальні);

– будь-які критерії класифікації правовідносин характеризують одне і теж явище тільки в різних ракурсах його буття.

Література

1. Білецький В.О. Аналіз повноважень оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 94–98.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Основні напрями діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у 2018 році. *Прикордонник України*. 2018. № 3–4 (5593–5594). С. 12–15.
4. Про оголошення та введення в дію рішення колегії Адміністрації Державної прикордонної служби України від 7 лютого 2019 року № 4 «Про підсумки оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2018 році та завдання на 2019 рік»: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 18 лютого 2019 року № 14.
5. Столбовий В. Мілітаризовані формування як особливі суб'єкти службових правовідносин у сфері національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 195–199.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Голос України*. 2019. № 34.

8. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. Москва : Юридическая литература, 1974. 352 с.

9. Явич Л.С. Общая теория права. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1976. 298 с.

10. Исаев И.А. Власть и закон в контексте иррационального. Москва : Юрист, 2006, 478 с.

11. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса : Юридична література, 2004. 328 с.

Анотація

Ганьба О. Б. Нові види правових відносин у сфері прикордонної безпеки України та окремі критерії їх класифікації. – Стаття.

У статті узагальнюються та аналізуються нові публічно-правові відносини регулятивного, охоронного та захисного характеру у сфері прикордонної безпеки України з урахуванням їх прояву у досліджуваній сфері.

Акцентується увага на тому, що анексія Автономної Республіки Крим, стан гібридної війни з Російською Федерацією та окупація частини території Донбасу значно прискорили оновлення чинного законодавства сфери прикордонної безпеки України, правові норми якого нині закріплюють нові моделі правових відносин, що спонукають до формування сучасних правових зв'язків суб'єктів права відповідно до кращих світових стандартів.

Зазначається, що до нових публічно-правових відносин регулятивного, охоронного та захисного характеру у сфері прикордонної безпеки України належать такі: оперативно-розшукові, військово-контролюючі міжнародні, оперативно-безпекові службові відносини, оперативно-військові антитерористичні відносини, контрольно-біометричні, військово-службові відносини підвищеної небезпеки, кримінально-процесуальні, оперативно-службові відносини співробітництва Держприкордонслужби України, кримінально-аналітичні, інформаційно-аналітичні, кінологічні відносини тощо.

Автором пропонується на основі критерію буття всіх правовідносин у часі поділяти їх на такі види: 1) сучасні правовідносини (правові відносини, які наявні і реалізуються у теперішньому часі); 2) ретро-правовідносини (правовідносини, що мали місце у минулому часі); 3) прогнозовані правові відносини (ті, що матимуть місце у майбутньому).

З урахуванням стану втілення в життя змісту правовідносин пропонується поділяти їх на абстрактно-теоретичні та конкретні (реальні). При цьому до абстрактно-теоретичних варто віднести нереалізовані правовідносини, ті, які існують поки що у вигляді теоретичної конструкції абстрактної моделі, в якій втілюється лише задум правотворчого органу. А конкретними або реальними правовідносинами, на думку автора, є правові відносини, зміст яких втілений або втілюється в реальне життя їх учасниками. У таких

правовідносинах знаходить своє відображення динамічна сторона буття права.

Ключові слова: правові відносини, сфера прикордонної безпеки України, класифікація, критерії класифікації, Державна прикордонна служба України.

Summary

Hanba O. B. New types of legal relations in the field of border security of Ukraine and some criteria for their classification. – Article.

The article summarizes and analyzes the new public-legal relations of regulatory, security and protective character in the field of border security of Ukraine, taking into account their manifestation in the investigated sphere.

Attention is drawn to the fact that the annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the state of hybrid war with the Russian Federation and the occupation of part of the Donbass territory have significantly accelerated the updating of the existing legislation on the border security of Ukraine, the legal norms of which now enshrine the new models of legal relations that encourage the formation of legal entities lenses in accordance with the best international standards.

It is noted that the new public-legal relations of regulatory, security and protective character in the field of border security of Ukraine include the following: operative-search, military-controlling international, operational-security service relations, operational-military anti-terrorist relations, control-biometric, military-high risk official relations, criminal procedure, operational and official relations of cooperation of the State Border Guard Service of Ukraine, criminal-analytical, information-analytical, canine relations, etc.

The author proposes, on the basis of the criterion of being all legal relationships in time, to divide them into the following types: 1) modern legal relations (legal relations that exist and are realized in the present time); 2) retro-legal relations (legal relations that took place in the past); 3) predicted legal relationships (those that will take place in the future).

Taking into account the state of implementation of the content of legal relations, it is proposed to divide them into abstract-theoretical and concrete (real) ones. In this case, the abstract-theoretical should include unrealized legal relations, those that exist so far in the form of theoretical construction of the abstract model, which embodies the idea only law-making body. And specific or real legal relations, according to the author, are legal relations, the content of which is embodied or embodied in real life by their participants. The dynamic side of being right is reflected in such relationships.

Key words: legal relations, border security of Ukraine, classification, classification criteria, State Border Guard Service of Ukraine.